

שז"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 92

דינים המצויים בימי בין הזמנים

דיני תפילת הדרך, יציאה לדרך קודם התפילה ודיני יציאה מארץ ישראל לצורכי טיול ונופש

הלכות תפילת הדרך

תקנו חכמים שכל היוצא לדרך יאמר 'תפילת הדרך' לפי שכל הדרכים בחזקת סכנה והשטן מקטרג בשעת סכנה, לפיכך תיקנו תפילה זו לתחינה ובקשה שה' ישמרנו מהסכנות האורבות בדרך.

בגמרא מבואר שתפילת הדרך היא מעין בקשת רשות מהקב"ה לצאת לדרך¹. ובמדרש מבואר טעם נוסף ע"פ דברי חז"ל שהדרך ממעטת מן האדם ממון ושאר דברים², ולפיכך תקנו חכמים להקדים לנסיעה תפילה זו כדי שלא יתמעטו אלו הדברים³.

'תפילת הדרך' או 'ברכת הדרך': יש אומרים שברכת הדרך היא בגדר 'תפילה', ולכן אינה פותחת ב'ברוך', ורק משום שיש בה אריכות דברים חותמים בה ב'ברוך'⁴, אולם יש אומרים שהיא 'ברכה' כשאר ברכות⁵. (נפק"מ - ראה לקמן האם מוציא אחרים יד"ח).

או שחזר לביתו, ולבסוף נמלך שוב להמשיך בנסיעתו יש לו לברך שוב, כיון שהיה היסח הדעת גמור בין הנסיעות²¹.

הנוסעים לטיול לכמה ימים האם יברכו כל יום תפילת הדרך מחדש, או שברכה אחת מספיקה לכל הימים?

הנוסעים לטיול כמה ימים בריציפות ולנים בלילה במקומות אכסניה, ולמחרת ממשיכים בדרכם למסלולים ולאטרקציות שונות, יש להם לברך תפילת הדרך כל יום מחדש²², בדומה לברכות התורה שהברכה מועילה לאותו היום עד הבוקר למחרת²³.

אולם, אם ממשיכים בנסיעתם גם בלילה, כגון שנוסעים ברכבת או בספינה, יש אומרים שאין להם לברך בשאר הימים בשם ומלכות²⁴. וטוב שזיכרו את תפילת הדרך בברכת 'שומע תפילה' שבתפילה שמונה עשרה כדי לצאת ידי חובת כל השיטות²⁵.

האם מותר להוסיף בתפילת הדרך בקשות פרטיות כגון סכנת תאונות, מחבלים, ידויי אבנים וכדומה?

להוסיף בקשות פרטיות בתפילת הדרך, ובפרט בימנו שעיך הסכנות הטמונות בדרך הם סכנות מתאונות או מחבלים, יותר מאשר חיות רעות וליסטים, כתבו הפוסקים שמותר ונכון לצייץ ולהוסיף בנוסח התפילה גם את סכנת התאונות וכל הסכנות העלולות להתרחש²⁶. ויש שכתבו שהרוצה להוסיף רשאי²⁷. אך יש פוסקים שכתבו שבאמירת 'כל מיני פורענויות המתרגשות לבוא לעולם' כלולות גם התאונות הדרכים, ולכן אין צורך להוסיף דל הנוסח שתקנו חכמים²⁸.

בזמננו במקומות שמצויים הרבה ישובים בצדי הדרך האם יש לברך תפילת הדרך?

יש פוסקים שסוברים שכיום ברוב הנסיעות בארץ ישראל אין לברך תפילת הדרך בשם ומלכות שהרי מצויים ישובים רבים בין עיר לעיר וצריך שיהיה יותר מפרסה בלא ישוב, וכיון שלאורך כל הדרך מצויים כלי רכב נחשבים כולם כשיירה אחת, ונמצא שעדיין לא יצאו כל בני השיירה מהעיר, מלבד באותם מקומות שיש ביניהם רק ישובים ערבים, הואיל וכעת אויבים הם, יש לראותן כלא מיושבים²⁹. אולם, יש חולקים וסוברים שכיון שכיום

כל נסיעה שיש בה שיעור הילוך פרסה, משום הספק³¹. באיזה שלב של הנסיעה הוא הזמן הראוי ביותר להתפלל בו תפילת הדרך? ומה הדין בטיסה במטוס?

הזמן הנכון ביותר לומר תפילת הדרך הוא - אחר שהחזיק בדרך, והיינו אחר שיצא מהעיר ועבר מעט יותר משבעים אמה³². הטעם שלא תיקנו לברך ברכה זו מיד בצאתו מביתו, לפי שיש חשש שמא יימלך לבסוף ולא יצא לדרך ותהיה ברכתו לבטלה³³, ועוד שצריך שתהיה הברכה עוברת לעשייתה³⁴. כמו כן, לכתחילה יש לאומרה מיד בתחילת הנסיעה ולא ימתין עד שיעבור שיעור פרסה, כי יש דעות בפוסקים שסוברים שיש לברך ברכה זו רק בפרסה הראשונה³⁵.

בטיסה במטוס: יש אומרים שמברך מיד כשמתחיל המטוס לנסוע במהירות על מסלול ההמראה³⁶, וי"א שמברך רק כשהמטוס מתרומם לגובה³⁷.

אם שכח לומר תפילת הדרך בתחילת הנסיעה ונזכר לקראת סיום הנסיעה, האם עדיין יכול לאומרה בברכה?

אם שכח לומר תפילת הדרך בתחילת הנסיעה, רשאי לאומרה בהמשך הנסיעה אם נותר לפניו דרך כשיעור פרסה (כ- 4 ק"מ) עד שיגיע לעיר. אבל אם הגיע קרוב לעיר בפחות משיעור פרסה, יאמרה בלא הזכרת שם ה' בחתימה³⁸.

אם שכח ולא אמר בנסיעתו בהלך, יכול לומר תפילת הדרך בחזרתו, אם יש לו שיעור נסיעה כנ"ל.

מי שנשע בבוקר והגיע למחוז חפצו, ושוב נמלך בערב לנסוע בשנית האם יברך שוב תפילת הדרך?

מי שנוסע יום שלם ונכנס לעיר באמצע הדרך והתעכב שם כמה שעות אינו צריך לחזור ולברך שוב כשממשיך בנסיעתו, כיון שכשנח בעיר היה בדעתו להמשיך עוד בנסיעתו³⁹, אבל אם בשעה שביקר היה בדעתו שיצטרך לנסוע אח"כ עוד, אף שתוך כדי הנסיעה נתברר לו על עוד נסיעה שיש לו, יש לו לחזור ולברך לאחר מנוחתו בעיר כשיצא לנסיעה חדשה לאחמ"כ⁴⁰, וכן אם בשעה שברך היה בדעתו על כמה נסיעות באותו היום, ולבסוף נמלך בדעתו להישאר ללון במקום שהגיע לשם,

באיזה נסיעה צריך לומר תפילת הדרך? האם יש לאומרה גם כשהולכים מסלול הליכה ברגל? והאם מברכים אותה בשם ומלכות?

כל דרך שאורכת יותר מ'פרסה' והיינו ארבעה ק"מ בקירוב (3,840 מטר להגר"ח נאה. 4,608 מטר לחזו"א) תקנו חכמים לומר בה תפילת הדרך. אך אם הדרך קצרה משיעור זה אין אומרים בה תפילת הדרך, הואיל והיא קרובה למקום ישוב מן הסתם אין בנסיעה זו סכנה כל כך⁶.

הדרך שאמרנו שחייבת בתפילת הדרך - בין אם עובר בה בהליכה ברגל, בין ברכיבה על חמור או בנסיעה במכונית או בטיסה במטוס, כל שאורכת יותר מפרסה - אומרים בה תפילת הדרך, ואם פחות - אין אומרים. אולם אם הולך במקום סכנה, גם בדרך פחות משיעור 'פרסה' צריך לומר בה תפילת הדרך⁷.

תפילת הדרך חותמים בה בשם ומלכות⁸.

האם שיעור פרסה מתייחס למרחק הדרך או לזמן הנסיעה בפועל? ומה הדין כשנוסעים ברכב או ברכבת בנסיעה מהירה שנסיעת 'פרסה' אורכת רק שלוש דקות?

יש אומרים שמרחק הדרך הוא הקובע לעניין הברכה, משום שכל שהדרך ארוכה יותר, כך היא מתרחקת יותר מן הישוב, והסכנות שבה מתרבות, לשיטה זו, לזמן הנסיעה בפועל אין חשיבות כלל, ולפיכך גם בזמננו שאנו נוסעים בכלי תחבורה, מודדים את אורך הדרך, ואם היא יותר מ'פרסה', חייבים לומר את תפילת הדרך בברכה גם בנסיעה קצרה (וכן מנהג בני אשכנז)⁹.

אולם, יש חולקים וסוברים ששיעור 'פרסה' הוא שיעור זמן הליכת פרסה, והיינו נסיעה האורכת כשבעים ושתיים דקות, שזה הזמן שלוקח לאדם ממוצע ללכת שיעור 'פרסה' בדרך לא סלולה. לשיטה זו, אם הדרך אורכת פחות משבעים ושתיים דקות, כגון שנוסע באמצעות מכונית או רכבת, אפילו אם נוסע מרחק גדול יותר מכמה פרסאות, כיון שהסכנה לא נמשכת זמן רב - אין אומרים את 'תפילת הדרך' בברכה (וכן מנהג בני ספרד)¹⁰, גם שלשיטה זו יש לומר תפילת הדרך בלא שם ומלכות על

18 ש"ע שם. ובטיסה במטוס אם לא בדרך ונזכר כשהוא קרוב לנחיתה, בדיעבד יכול לברך גם בתוך פרסה הקרובה לעיר שאליה מגיע, שנחשב עדיין במקום סכנה. הגר"ח קניבסקי (דולת ומשקה עמוד עד).
19 ש"ע סימן קי סעיף ה' ומשנ"ב ס"ק כה.
20 ח"ח ס"ק מה שהעיקר תלוי בדעתו בשעת הברכה, ובנוסף בשירה שיש מדרוך שמונוט את הנסיעה תלויים כולם בדעתו.
21 ש"ע שם, פסקי תשובות סימן קי הלכה ה.
22 הרדב"ז (ח"ו תשובה ב' אלפים קע"ו). ש"ע שם סעיף ה' ומשנ"ב שם ס"ק כד. ילקוט יוסף מהדורות תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה ז, עמוד ח'. וי"א בש"ע הרב. אולם בסידור כתב שיאמרנה ביום הראשון בשם ומלכות ובשאר הימים יתחם בלי הזכרת ה'. דעת הקיצור ש"ע, חלק א' י"ן במקום ישוב או ישת תחת כיפת השמים (בשבת) וזה לשונו (סימן ס"ח סעיף ה'): אם הולך ביום ובלילה, או שהיה לו שלא במקום ישוב, פסע הראשונה אומרה בחתימה, ובשאר הימים אומרה בלא חתימה, כי כל שזמן לאו כל כך ישוב, נחשב הכל כדרך אחד.
23 ביאר הגר"א שם. לפי זה אם משכימים למחרת ויוצאים לדרך קודם עלות השחר אין צורך להמתין ויכול לברך קודם עלות השחר.
24 משה"ב ס"ק כו, ואף בספינה שכל הזמן היא במצב נסיעה, שערי תשובה ס"ק"ח בשם הבר"ק ס"קט, וגם באניות בזמננו שיש מקום מסודר לכל אחד לישון, ואף נחשב כלן בקביעות, הגר"י נויבירט, וי"א שישל"פ"ג הערה י.
25 הליכות שלמה ח"א פרק כא הלכה ב.
26 הגר"ש דבליצקי בתפילת הדרך והלכותיה סעיף כ. ובפי שכתב הראב"ה (ח"א ברכות פו) שניתן להוסיף בתפילה את הסכנות המיוחדות לאותה הדרך.
27 הגר"ש"א בהליכות שלמה ח"א פרק כא, הלכה א.
28 אשי ישראל נ, הערה ד, בשם הגר"ח קניבסקי.

1 ברכות כט, ב.
2 ירושלמי ברכות פרק ד הלכה ד.
3 בראשית רבה פרשה לט.
4 טור סימן קי סעיף ו' בשם פירוש ר"י.
5 מהר"ם מרוטנבורג חובב בש"ע סימן קי שהספיק אותה לברכה, ראב"ד תשובות ופסקים סימן מד שהקשה מדוע אין בה הזכרת מלכות.
6 ברכות ל, א. ש"ע סימן קי סעיף ז. ומשנ"ב שם ס"ק ל.
7 משנ"ב שם, וכגון במקומות שיש חשש לידידי אבנים או לתוקפים ערבים וכדומה, אור לציון ח"ב עמוד קלט.
8 ש"ע סימן קי סעיף א. ועיין בפסקי תשובות שם אות ב.
9 משנ"ב שם ס"ק ל פסק שגם הנוסע על מסילות ברזל (רכבת) צריך לברך על נסיעה במרחק פרסה. (עפ"י ראב"ה ברכות פ"ו ואליה רבא) שיש לברך בכל דרך שהיא לפחות פרסה "לא שנה בספינה לא שנה בבישה". תשובות והנהגות חלק א קצט.
10 "ביא ח"ב אור"י. אור לציון עמוד עג. ועמוד קלט בהערה.
11 הליכות מועד פ"ח הלכה ז.
12 ש"ע שם סעיף ז ומשנ"ב שם, להגר"ח נאה כ-35 מטר, ולחזו"א כ-45 מטר.
13 אליה רבה שם.
14 שו"ת באר שבע סימן מה.
15 רמ"א שם.
16 הגר"י קמניצקי אמת ליעקב הערה 139.
17 הליכות פרק כא סעיף ד.

